

Dževad Karahasan
TOLAŽBA NOČNEGA NEBA

Prevedla Jana Unuk

1

Nova doba

Mesto Isfahan vse od svojega nastanka ni videlo takšnega slavlja. Na ta petek, 10. ramazana leta 471, so takoj po sabah namazu po vseh trgih zanetili velike ognje, in ko se je plamen pomiril in je nastala žerjavica, so na te ognje postavili ražnje s kamelami, volovi, ovni, jeleni ali s po deset fazani, kurami, jerebicami. Na Velikem trgu, do pred kratkim največjem in še naprej najpomembnejšem mestnem trgu, so postavili kakšnih deset posebnih ražnjev, na katerih se je pekla kamela, v katero so vstavili tele, v katerem je bilo jagnje, v jagnjetu pa fazan, poln jajc raznih ptic. Zdaj je Veliki trg, potem ko so se pred kratkim končala dela na njem, s treh strani obdan z nedosežnim isfahanskim bazarjem, s četrte pa z Belo džamijo ter imaretom in medreso, ki sodita k njej. Dve dodatni krili bazarja, ki ograjujeta trg s severne in južne strani, so zgradili v zadnjih nekaj mesecih in ju odprli prav ta petek, pri čemer so v vseh trgovinah blago na ta dan prodajali po pol cene.

Po trgih in ulicah so se pomikale premične stojnice, s katerih je lahko vsak mimoidoči zastonj dobil juhe, peciva po izbiri ali suhega sadja in semen različnih vrst, kolikor mu je srce poželelo. Vsako od teh stojnic so spremljali dva ali trije prodajalci boze s kazani na hrbtih, od katerih je lahko vsak mimoidoči dobil bozo, šerbet, ohlajeno vodo ali kakšno drugo pijačo.

Kajti tistega dne v Isfahanu ni smel biti nihče lačen, žejen ali česar koli pogrešati.

Na vsakem trgu in na vsakem pomembnejšem križišču so stali glasbeniki, ki so obvezno igrali na naj in boben, pogosto pa tudi na cimbal in lutnjo. Vedeli so, da je mesto nabito polno glasbenikov, ki so jih razni gostitelji naročili iz Indije posebej za to priložnost, toda tem ta dan niso dovolili igrati, saj je njihova glasba vesela in marsikdaj razuzdana, ta slavnost pa je morala potekati v znamenju bogastva in dostojanstva. Zato danes, podobno kot indijski glasbeniki, niso smeli nastopiti niti plesalci, akrobati, požiralci mečev in ognja, hodci po žerjavici in vrvohodci, skakalci – prevračevalci kozolcev, ki ljudi spravljajo v smeh, z eno besedo, nastopiti ni smel nihče od številnih pripadnikov klateškega ljudstva, ki so se v zadnjih dneh zgrnili v Isfahan v upanju na zaslužek in miloščino dobro razpoloženih meščanov nadvse bogatega sultanskega mesta. Nastopa niso dovolili niti skupinam borcev, ki so tavale od mesta do mesta in od slavja do slavja, pri tem pa se borile do krvi, pogosto celo do smrti, pred delomrzneži, željnimi vznemirjenja, kakršnih je v bogastvu in brezdelju vselej na pretek. Naj so bili njihovi spopadi še tako priljubljeni in dobrodošli na vsakem slavju, ta dan z njimi niso smeli nastopati, saj so na ta dan morali slaviti resno in umerjeno, bogato, toda s pravo mero, tako, kot je treba proslavljati uvedbo novega koledarja, najnatančnejšega in najboljšega koledarja, kar jih je kdaj bilo, ki so ga dvorni astronom Omar Hajam in njegovi sodelavci izdelali za velikega sulta-

na Malikšaha. Vsi, ki bodo danes utrpeli škodo, tako igrci kot gostitelji, bodo lahko že jutri začeli služiti, in upajo lahko, da bodo današnjo izgubo prav lepo nadoknadili, saj bodo pet, šest dni do noruza, prvega dne perzijskega leta, ljudje zagotovo brez prestanka proslavljali in si želeli zabave. Toda ta dan, samo ta dan, morajo počivati, ker se na ta dan slavi drugače. Sicer pa tako vse doslej ni slavil niti Isfahan, mesto, navajeno proslavljanja in vsakršne razuzdanosti, saj niti tukaj do zdaj niso slavili tako bogato in veselo, pri tem pa mirno in s pravo mero, skoraj bi lahko rekli, da pobožno in hvaležno.

Zlasti sijajno in svečano je bilo seveda na dvoru. Velika osrednja dvorana, v kateri je sultan Malikšah sprejemal odposlance in podanike, poslušal sporočila, naznanila in pritožbe, izrekal razsodbe in objavljajl posebej pomembne odločitve, je bila vsa obložena s svilenimi zastori in dragocenimi preprogami, tako da se ni videla niti ped poda ali stene. Na vrhu dvorane je na prestolu sedel sultan, ki je zaradi orjaške postave in privzdignjenega sedeža za dva, tri lakte presegal ljudi okrog sebe. Na ogromni kosmati, temni glavi se je bleščala dragocena krona, zaradi katere se je dozdeval še večji in višji, vendar je danes, prejkone zaradi veselja, ki ga je odkrito kazal, izgledal manj strašen kot sicer. Desno od njega je na nekoliko nižjem sedežu sedel njegov veliki vezir Nizamul Mulk, levo od njega pa dvorni astronom Omar Hajam, najzaslužnejši za novi koledar, ki mu ni bilo in mu ni enakega. Medtem ko sta sultan in vezir dobro prenašala praznični vrvež in v njem očitno uživala, pa

je njun astronom sedel s slaboumnim smehljajem na obrazu, v duhu odsoten, in s pogledom blodil po veliki dvorani, z obraza na obraz in z enega predmeta na drugega, ne da bi zares prepoznal kar koli od tistega, na čemer se mu je ustavljal pogled. Po vsem na njem se je videlo, da je zmeden, srečen in smešen do meja neznosnega. To je malo pred opoldanskim namazom priznal svojemu učitelju El Zamahšeriju, ki ga je pred dolgimi leti seznanil z verzi velikega El Me'arija in že samo zaradi tega postal eden od pomembnejših ljudi v njegovem življenju. Zmedeno in s strahom v glasu je svojemu učitelju priznal, da razumen človek ne more verjeti, da je lahko v življenju tako dobro. To je bil odgovor na učiteljevo mimogrede izrečeno vprašanje, kako je kaj, eno od tistih vprašanj, na katera človek, ki sprašuje, ne pričakuje odgovora, sploh pa ne resnega in izčrpnega. Hajam pa je odgovoril povsem resno, potem pa še pojasnil, kako in zakaj je pri njem vse tako dobro. Pred dobrim mesecem je dobil prvega otroka, hčerko Lejlo, že več kot dve leti ima čudovit observatorij, verjetno najboljšega na svetu, v katerem lahko počne, kar ga je volja, v observatoriju ima veliko knjižnico in možnost, da naroči vsak spis, ki ga želi, v kratkem se bo vselil v veliko novo hišo, prvo zares svojo hišo v življenju. »Potem pa danes še to,« je zaključil skoraj strahoma. »Odkod to in čemu? Zakaj ravno meni in takole – iznenada?«

Hajam ni skrival razburjenja in zaskrbljenosti, ki so ju samo še povečala številna ganljiva srečanja, ki jih je bilo te dni na pretek. Iz Bagdada je prišel veliki Muhamed el Gazali, ki se je že zdaj lahko posta-

vljal s častnim vzdevkom preroditelja vere. Ni prišel samo zato, da bi s svojo navzočnostjo počastil ta dan, temveč tudi zato, da bi izkazal čast mlademu modrecu Hajamu, kot je izrecno pojasnil velikemu vezirju, in to dovolj glasno, da je lahko slišal tudi sultan. Iz Nišapurja je prišel njegov najljubši učitelj El Zamahšeri in javno prebral pismo imama Hibata el Muvefaka, polno pohval in dobrih želja za njegovega učenca Hajama ter izrazov obžalovanja, da mu krhko zdravje ne dopušča, da bi prišel osebno izraziti spoštovanje do njegovega dela ... Vse to človeka spravi v čudno stanje, v kakršnem se je sedaj znašel Hajam. Niti poskušal ni razumeti tega stanja, samo tu pa tam se je opravičeval zaradi tega, pojasnjeval, da toliko dobrega omehča človeško srce, ga napolni z veseljem in solzami, toda tudi s strahom, saj človek, če je razumen in mu je kaj do resnice, dobro ve, da si vsega tega ni zaslužil in da mu v tem življenju ne more upravičeno pripadati tolikšen blagor.

Posebno ga je razveselilo in zaskrbelo to, da mu je učitelj El Zamahšeri zaupno priporočil najboljšega izmed svojih sedanjih učencev in ga zaprosil, naj pri velikem vezirju zastavi kakšno dobro besedo zanj. Mar je on, Hajam, prišel tako daleč, da mu največji učitelji priporočajo najljubše učence, in to v takšnem tonu?! Ali se njegov glas lahko primerja z glasom velikega imama El Muvefaka, ki je bil med drugim najpomembnejši učitelj velikega vezirja Nizamula Mulka?! Ali se ta glas lahko sliši tam, kjer govorita tadva?! Hkrati s temi so se seveda oglašala še druga vprašanja. Je mar prav, da se sprašuje o tem in da

misli na to s toliko ponosa? Ali je mar že skrenil s svoje poti, če ljudje, kot je El Muvefak, njega prosijo za priprošnje pri mogočnikih tega sveta, in to pri mogočnikih, ki so bili njihovi učenci? Stvar je v tem, da za priporočilo ne prosi Muvefak, temveč on, El Zamahšeri, mu je pojasnil učitelj, kot da bi slišal njegove zaskrbljene misli.

Učenec, o katerem govori in za katerega prosi za priporočilo, El Hasan ibn Muhamed es Sabah, je zagotovo najsposobnejši mladenič, s katerim je imel opraviti, odkar je Hajam zapustil njegovo šolo. Hitrih misli, natančen v govoru, radoveden in spreten v disputih, sposoben prepričati in potegniti za sabo, mojster v pobijanju tujih argumentov, vse to je Hasan. Velike sposobnosti pogosto spremljajo velike značajske pomanjkljivosti, in tako je tudi pri Hasanu. Njegovi največji pomanjkljivosti sta oblastizeljnost in nestanovitnost v veri. Danes bo strastno trdil nekaj, čez pet dni pa bo na življenje in smrt branil ravno nasprotno prepričanje, če mu bo to lahko koristilo in če se mu bo tako zahotelo. Kajti stanoviten ni niti v koristoljubju, veliko lažje bi mu bilo, če bi bil, kajti sposoben je iz čiste muhavosti, zaradi kaprice, ki ni niti njemu samemu povsem jasna, izgubiti vse, kar ima, in zamuditi priložnost, o kakršni je leta sanjaril. Vsega je sposoben in vse bo naredil, če bi s tem lahko navdušil in nase priklenil koga, četudi mu ta nekdo sploh ni posebno pomemben. Vendar je njegov glavni problem gotovo oblastizeljnost, pri tem je naravnost nenasiten, če bi vladal vsem ljudem, bi si želel zavladati še rastlinam, pa tudi skalam in neživim predme-

tom ... Zato je pomembno, da dobi kakšno zaposlitev v bližini velikega vezirja Nizamula Mulka, ki zna vladati in zna brzdati željo, da bi vladal, še zlasti pa zna brzdati tiste, ki bi želeli vladati ne glede na to, ali so za to opravilo primerni ali ne. Mogoče je pričakovati, da bo kos tudi Hasanu. Toda stari Muvefak Hasana ne mara, brez oklevanja je odklonil kakršen koli pogovor o tem, da bi ga priporočil svojemu bivšemu učencu in sedanjemu vezirju. Hujše bi bilo tega pustiti, da se približa oblasti kakor metulja spustiti k sveči, je trdil stari Muvefak. Sveča metulja zažge in s tem je vsega konec, saj vsakdo dobi, kar si je zaslužil. Škodo zaradi metuljeve ljubezni do sveče trpi samo, kdor je premočno koprnel in se ni znal obvladati. V Hasanu pa bo bližina oblasti zanetila ogenj, od katerega bodo imeli vsi drugi več škode kot on, kajti on je eden izmed tistih zločestih ljudi, ki s svojim ognjem požgejo vse okrog sebe, sami pa nikakor ne zgorijo. Takle gori in gori, s svojim žarom očara ljudi v svoji bližini in zažge vse, česar se dotakne, sam pa se na tem ognju niti opekel ne bo. Obstajajo takšni ljudje, in jaz mislim, da so prav ti najhujši, jaz jih sploh ne morem trpeti, naj mi milostljivi Alah oprostí, tako je rekel Muvefak El Zamahšeriju. In povedal je resnico, on Hasana zares ni prenašal in tega ni niti skrival niti poskušal skriti, že dolgo ni več dovoljeval, da bi Hasan poslušal njegova predavanja, in je odklanjal vsak pogovor z njim, v šoli pa ga je trpel drugim učiteljem na ljubo. Toda mladenič je sposoben, vredno mu je pomagati, je vztrajal El Zamahšeri, zato je pomembno, da Hajam zastavi pri velikem vezirju lepo

besedo zanj. Nobeden od njiju se seveda ne more sklicevati na vezirjevega učitelja, lahko pa ga zamolčita in pri vezirju kaj dosežeta, če bosta oba prepričljiva v svojih priporočilih.

Zunaj Hajama je bil svet v redu, ali pa se je takšen vsaj zdel. Sultan in njegov vezir, ki sta sedela desno od njega, sta, na primer, od ranega jutra sprejemala čestitke in poslušala pohvale od domačih in tujih veljakov, od odposlancev različnih vladarjev in uglednih hiš, od bogatih in revnih Malikšahovih podložnikov, pri tem pa sta kazala samo nasmeh in tisto prijaznost, ki jo kažejo veliki ljudje, kadar se pogovarjajo z nižjimi od sebe. Toda tudi če ni bilo tako, če se je Hajamu samo dozdevalo, da se blago smehljata zviška, pa je gotovo, da sta vse to dobro prenašala in sprejemala kot nekaj povsem običajnega. Vsi voščilci in odposlanci so pravzaprav povedali isto, in sicer, da srečni Malikšah po Božji volji vlada posvetnemu cesarstvu, ki ga je sam s svojo desnico razširil in utrdil, vendar ga čas ne bo nujno pomnil po teh delih, kot lahko vidimo po usodi mnogih pozabljenih vladarjev in junakov. Vendar pa ga bosta čas in človeški spomin gotovo zabeležila in ohranila za potomce po novem koledarju, izdelanem po njegovem naročilu. Ljudje so pristopali in se klanjali, ponavljali ene in iste misli in pohvale, ki se niso bistveno razlikovale med sabo niti po izbiri besed, sultan in vezir pa sta z enako pozornostjo in užitkom poslušala voščilce, ki so kakor molitev ponavljali obrazec, ki se ga ne sme spreminjati. Pozno popoldne je reka voščilcev začela presihati, verjetno ne zato, ker bi zmanjkalo tistih,

ki bi z veseljem čestitali sultanu in mu voščili srečo, temveč zato, ker so se vrata dvora zaprla, da bi se lahko začela gostija za izbrance.

Kakor se je manjšalo število voščilcev, ki so prihajali v dvorano, pristopali k prestolu, da bi čestitali, zatem pa se še nekaj časa zadrževali v njej, da so se pozdravili z znanci, koga spoznali ali mimogrede izmenjali nekaj stavkov, tako je naraščalo število služabnikov, ki so prinašali in razporejali nizke mize, šepetaje obveščali goste, ki niso bili povabljeni na gostijo, da se smejo oddaljiti, in jih diskretno spremljali k izhodu, se med seboj dogovarjali s pogledi in znamenji, ponujali posode za umivanje rok, brisače in rožno vodo gostom, ki bodo ostali, da bi se osvežili in pripravili za gostijo. To so bili številni odposlanci s kalifovega, gaznavidskega in številnih drugih dvorov, ugledni modrijani in učitelji iz vseh dežel sveta, od Indije do Cordobe, veliki junaki in bogataši, starešine plemen in sultanovi predstavniki v različnih pokrajinah njegovega cesarstva. Častni mesti sta na odru poleg sultana, velikega vezirja in Hajama dobila Muhamed el Gazali, veliki učitelj, ki je s kalifovimi odposlanci pripotoval iz Bagdada, in poleg njega neki mlad matematik in astronom, ki je pred kakšnimi desetimi dnevi pripotoval iz El Kahire s pozdravi in dobrimi željami od fatimidskega kalifa in z bogatimi darovi, med katerimi so izstopali spisi Ebuja Alija Ibn el Hajsemija o optiki in astronomiji, levo od El Gazalija pa so posadili Ibn Badždža, učenca in naslednika velikega El Farabija. Tik ob odru so bili člani velikega in malih divanov, namestniki glavnih pokrajin

seldžuškega cesarstva, poveljniki najpomembnejših vojaških enot, kadije in imami glavnih mest cesarstva ter proslavljeni junaki, ki so v številnih bitkah ustvarjali in razširjali slavo seldžuškega orožja ter pri tem izgubili roko, oko ali kak drug del telesa.

Ko so v dvorani ostali samo povabljeni, so vstopile še ženske, ki so smele prisostvovati gostiji. Med njimi je z živo modro barvo svoje preproste, na prvi pogled skoraj revne obleke, okrašene samo z bogatim pasom, izstopala slavna pravnica Zejneba, s katero je El Gazali vse popoldne razpravljajal o odnosih med štirimi pravovernimi pravnimi šolami v islamu. Čisto dobro se je videlo, da se ne strinjata in da morda prav zato uživata v razpravljanju. Zejneba se je dopoldne seznanila tudi s Hajamom. Pristopila je k njemu, ga pozorno premerila, takole nizkega, temnopoltega, s kot katran črnimi lasmi in brado, malce boljšečimi očmi in topim nosom, ogledovala si ga je tako dolgo in pazljivo, odkrito in vedro, ne da bi to skrivala in ne da bi se trudila, da bi svoje ogledovanje kakor koli opravičila ali prikrila, tako da je Hajamu čez čas postalo neprijetno.

»Ti si torej ta Hajam,« je končno spregovorila z glasom, nižjim od tistega, ki bi ga bilo mogoče pričakovati z ozirom na njeno krhko postavo. »Če zamemarimo, da si malce podoben gozdnemu duhu, na tebi res ni kaj videti.«

»Kaj bi me gledala?!« ji je zmedeno odvrnil Hajam.

»Ni treba gledati samo zvezd, lahko še kaj drugega,« se je zvonko zasmejala Zejneba in odšla proč, ne da bi se ozrla.

Gostija, ki je sledila, je samo v detajlih razkrivala tisto razkošje, ki ga je najavljal današnji dan in skoraj zahtevala prestolna dvorana, v kateri je gostija potekala. Tako so bili na primer prtčki, v katere so si med jedjo brisali prste, stkani iz mešanice volnene in svilene preje, obrobljeni z biseri, s tugro sultana Malikšaha, izvezeno z zlato nitjo v enem vogalu. Sodeč po vsem drugem razen po zlati posodi, bogato okrašeni z dragulji, iz katere so na dvoru jedli tudi sicer, je bila to ena od tistih prijetnih poedin, med katerimi več pozornosti posvečaš sogovorniku in pogovoru kakor jedi.

Ko se je gostija že bližala koncu, je Nizamul Mulk povabil Hajama, naj navzočim pove tisto, kar je pred dnevom ali dvema povedal njemu o spoznanjih, odkritjih, slutnjah in vprašanjih, do katerih ga je privedlo delo, povezano s koledarjem Dželali. »Tisto o poteh zvezd,« je pojasnil veliki vezir, ko je opazil Hajamov zmedeni pogled, »ni dva dni, kar si mi govoril o tem.« Na to je Hajam na kratko in nejasno, v pretrganih stavkih in ne da bi si prizadeval en stavek povezati z drugim, najbrž zmeden zaradi množice poslušalcev, od katerih je do številnih občutil strahospoštovanje, pojasnil, kako je, medtem ko je opazoval nočno nebo, ugotovil, da so včasih, kot sprva sicer tudi sam, napačno verjeli, da se nebesna telesa premikajo po tirnicah, ki so popolni krogi. Naravno je, da so to verjeli, in jasno zakaj – kar je na nebu, mora biti popolno, krog pa je popolna geometrijska oblika, po kakršni bi se nebesna telesa morala gibati. Vendar je veliko razlogov za to, da smemo o tem

dvomiti. Vsekakor ga tisto, kar je videl v teh nekaj letih, napeljuje na misel, da imajo tirnice nebesnih teles obliko elipse. Če Bog da, bo razloge za to svoje prepričanje sistemiziral in razložil v delu, ki se mu bo posvetil, brž ko bo dokončal razpravo, ki jo piše zdaj. »To je *Algebra*, začel sem jo že zdavnaj, še v Samarkandu,« je razložil, čeprav ga ni nihče vprašal po tem. »Poleg tega,« je nadaljeval Hajam, »se je bati, da nebesna telesa niso krogle, kot bi bilo logično in kot sam verjamem navzlic temu, kar sem videl. Kajti kaj pa naj bo na nebu, če ne kroglja, popolna oblika?! Vendar nisem več prepričan o tem. Če sem zares videl tisto, kar menim, da sem, in če so to zares sence nebesnih teles, in verjamem, da so, potem so nebesna telesa podobnejša jajcem, morda površno izoblikovanim, potem pa še obtolčenim jajcem, kakor krogli, ki je, kot vemo vsi, popolna oblika in edina, ki nebu pritiče.«

»Zakaj nam vse to pripoveduješ, mladenič?« je v nekem trenutku vprašal isfahanski kadija, ne da bi se trudil prikrivati bes, vendar se je takoj zatem obrnil k velikemu vezirju z opravičujočo se kretnjo in nasmehom.

»Zato ker se nam vse to vmešava v življenje,« je odgovoril Hajam, potem pa kadijo tako obilno zasul s pojasnili, da je revež petkratno obžaloval, da je sploh kaj vprašal. »Zakaj noben koledar ne more povsem natančno, brez vsaj majhnih odstopanj, prenesti in izraziti astronomskega leta?« je Hajam vprašal sebe in vse prisotne. »Zakaj leto nima 360, ampak 365 dni in še malo več, čeprav meri krog, popolna obli-

ka, vredna neba in Božjega sveta, 360 stopinj? Zakaj zvezdne tirnice niso krogi? Zakaj, čisto na kratko, nič od vsega, kar lahko spoznamo ljudje, ni popolno? Jaz vidim tri možne odgovore.

Prvi pravi, da je samo Alah popoln, da pa je vse ustvarjeno, in torej tudi Njegov svet, nepopolno in samo po sebi nezadostno. Drugi odgovor ne dvomi o sposobnosti ustvarjenega, da obstaja samo zase, temveč o našem znanju in sposobnosti gledanja. Za našega duha in človeško pamet je lepo in blizu popolnosti tisto, kar je pravilno, zato menimo, da je krog popoln, da je lepo, kar je simetrično, in dobro, kar se redno ponavlja. Morda pa je resnica povsem drugačna, morda duh in logika stvarnega sveta menita, da je krog grda anomalija in odstopanje od prelepe oblike sploščene elipse? Morda je prav redno ponavljanje zlo in grožnja živemu svetu? Tretji odgovor, ki mi prihaja na misel, upošteva razlike med posameznimi svetovi. V svetu geometrije so oblike pravilne in neoporečne, vendar se morajo skriviti, ko prehajajo v ta svet materialnih stvari. Geometrijske oblike niso posamične, temveč neskončno ponovljive, ker nimajo teže, barve, vonja, torej telesa, telesa pa so vedno nepopolna, ker so posamična in deloma ponovljiva, gosta in težka, določena z barvo in vonjem. Telesa nepopolno ponavljajo geometrijske oblike in so zato deloma ponovljiva, toda nobeno telo se ne more zares ponoviti, nobeno ni istovetno z nobenim drugim in nobeno ni zares enkratno. Morda bi jajce postalo popolna elipsa, če bi se preselilo v svet geometrije,

vendar bi moralo pri tem izgubiti belo barvo in težo, gostoto in vonj.

Kaj nam vse to pove? Pove nam, da na tem svetu ni popolnosti in da zato zanj ne velja število ena. Nič tukaj ni eno in edino, eden je samo On, ki je ustvaril tega in vse druge svetove. Če me kdo vpraša, katero je prvo število, mu bom zdaj rekel, da je to dve. Ničla ni število, tako kot čigava zamisel hiše ni hiša. Zdaj mislim, tako se bojim, da niti ena ni prvo število, temveč izvor in vzor števil, bojim se, da je ena pogoj štetja, tako kot je Edini pogoj vsega obstoja.«

Je mar dobil znamenje, ki se mu je moral ukloniti, je mar sam od sebe dojel, da ga nihče od navzočih ne razume in ne spremlja, ali je po čem razumel, da je položaj, v katerem se je znašel, v katerega se je spravil zavoljo svoje potrebe, da vse obrazloži, smešen in da ga lahko samo molk izveče iz njega in ga s tem naredi manj smešnega, kakor je zdaj, v glavnem, Hajam je na lepem umolknil, čeprav se je lepo videlo, da bi lahko govoril še dolge ure, potem pa je nekaj časa s pogledom krožil po obrazih okoli sebe, kot da išče vsaj sled razumevanja na katerem izmed njih. Naposled je pobesil pogled.

»Hakima Hajama sem prosil, naj nam to obrazloži, iz enega samega, povsem praktičnega razloga,« je po premoru, dovolj dolgem, da se je porazgubilo nelagodje, ki je nastalo zaradi Hajamovega predolgega in nejasnega predavanja, spregovoril veliki vezir. »Iz tega, kar nam je povedal, je namreč razvidno, da tudi nočno nebo z zvezdnimi potmi, in ustroj vsega tega sveta, morda pa celo narava boljših svetov, odobra-

va in sprejema modro in daljnovidno politiko našega sultana, cenjenega Malikšaha.«

Po prestolni dvorani je stekel šum odobravanja, in ko je potihnil, je Nizamul Mulk spomnil, da je Malikšahov amidža, cenjeni Tugrilbeg, vrnil čast in samostojnost bagdadskem kalifu, katerega je predtem osvobodil iz bujidskega ujetništva, potem pa se je polotil dokazovanja, da je sam Malikšah, odkar je prevzel krono, storil vse, kar je bilo treba, da bi podprl in učvrstil dostojanstvo in položaj bagdadskega kalifa. »To pa je storil zato,« je udeležence gostije prepričeval veliki vezir, »ker ve, da mora svet imeti dve središči moči in dve obliki postave. Simbolično moč potrebujemo prav toliko, kolikor praktično, sveto postavo, kolikor tudi posvetno, noč potrebujemo, kolikor tudi dan, saj stojimo na dveh nogah in imamo dve strani telesa. Brez dveh zakonov in dveh virov moči bi bili kakor otroci v puščavi – na videz svobodni, v resnici pa izgubljeni, ker se lahko napotimo, kamor nas je volja, zato ker ne moremo določiti smeri in ne moremo poznati cilja. Vsi veste, da popotnik mora vedeti, kje je vzhod in kje zahod, da bi lahko določil smer in vedel, kam gre. Zato tudi naš cenjeni sultan tako skrbno brani ugled in obstoj kalifata kot drugega stebra naše družbe ...«

Prekinili so ga glasovi, nerazumljivo, vendar dovolj glasno mrmranje sredi dvorane. Zato je veliki vezir začel skoraj kričati:

»Ali mogoče kdo misli, da je bil svet boljši z zlobno nematerjo Sejido Širin?! Mogoče kdo misli, da je ta, prekleta bujidska kača, zgled za to, kako je treba

vladati, ne pa naš svetli sultan?! Če je tu kdo tak, naj ga spomnim, da je, mati-nemati, vladala v imenu svojih sinov in jih zaporedoma postavljala na prestol in zapirala v temnico, zaprtemu pa vedno govorila, da ga je zrušil in zaprl njegov brat. Naj ga spomnim, da se je pajdašila, morda pa celo ljubimkala, s kurdskim osvajalcem Badrom, ki mu je ponujala sebe in življejnje svojih sinov, če ji pusti oblast. Naj ga spomnim, da se takšne matere lahko rodijo, ali se celo morajo roditi, samo v svetu brez leve in desne strani, brez vzhoda in zahoda, v svetu z enim zakonom in eno avtoriteto.«

Nizamul Mulk je kratko predahnil, kot da bi svojim poslušalcem hotel dati čas, da bi razumeli, kaj je rekel in komu je namenil svoje opozorilo. Potem pa je mirno in razumno, kot že pred prekinitvijo, še naprej govoril o modrosti in daljnovidnosti sultanove politike, ki v vsem ustreza temeljnim zakonom sveta in samega obstoja. »Kajti če naj verjamemo Omarju Hajamu, in veliko govori v prid tega, da naj mu verjamemo ...«

Sredi besede ga je prekinila majhna ženska, ki je vstala in se namerila proti izhodu, pri tem pa glasno udarjala s petami po podu. Po tem so poznavalci vedeli, da gostijo zapušča sultanova najljubša žena Turkan Hatun, saj so edino čevlji, ki so jih izdelovali nalašč zanjo, z visokimi petami iz rožnega lesa in z večslojnim visokim podplatom, oddajali tak zvok. S temi čevlji je verjetno hotela kaj dodati k svoji nizki, skoraj palčkasti rasti, vendar se ta dodatek skorajda ni opazil, saj bi bilo treba dodati veliko več od viso-

kih pet, če bi se sultanka hotela izenačiti z ženskami normalne višine. Toda kljub temu je zadržala svoje šolence iz rdečega usnja, najbrž vesela zaradi zvoka, ki so ga oddajali, in možnosti, da v njih čvrsto stopa, tako da vse na njej poplesuje med hojo.

Nikomur ni bilo jasno, od kod tej mali ženski brez lepote in zaželenih ženskih vrlin skoraj neomejen vpliv na sultana. Nejasno in marsikomu smešno je bilo pravzaprav vse v zvezi s tema dvema. Kaj je orjaškega in skoraj strašnega Malikšaha pripravilo, da je sploh opazil ženskico iz trdne, vendar ne posebno ugledne rodbine, prijetnega obraza, vendar prav nič lepo? Ni mu bila potrebna, da bi mu rodila sinove, saj jih je že imel, ni mu bila potrebna, da bi se učvrstil na prestolu, saj so za kaj takega potrebne žene iz velikih in mogočnih rodbin, ni ga mogla zapeljati niti njena lepota niti ponosna rast, ker ne prvega ne drugega ni premogla. Pa vendar ga, če je verjeti govoricam, ki se širijo po dvoru in mestu, ovija okrog mezinca, odkar je prišla v njegov harem.

Ljudi je zlasti begala smešna neskladnost njunih telesnih mer. V boljših isfahanskih družbah, v katerih ljudje še niso ugledni in se zato lahko prepustijo pravemu veselju in razbrzdanemu razpoloženju, je bil do pred kratkim izjemno priljubljen in povsod dobrodošel gost neki Ibule, ki je znal za pol ure ali še za dlje spraviti v smeh vso družbo, ko je razpravljal o tem, kako bi se sultan in njegova žena lahko onegavila, potem pa to še pokazal na prazni sredini sobe.

Ibule je bil debel možakar, malo nižji od srednje rasti, izbuljenih oči in z visokim, skoraj otroškim glasom, ki

mu nihče ni vedel pravega imena in porekla, vsaj ne v družbah, v katerih se je na lepem pojavil, tako kot ni nihče vedel, od kod in kako se je prvič pojavil v kateri od boljših isfahanskih družb. Toda ko se je enkrat pojavil in ljudi do solz nasmejal s tem, da se je spraševal ter pokazal, kako se sultan in Turkan Hatun onegavita, je postal nepogrešljiv in priljubljen gost v vsaki družbi. Proti koncu večerje so začeli redno pogledovati proti mestu na vogalu, kjer je praviloma sedel Ibule, in čakati na zaskrbljeno vprašanje, s katerim je vselej začel svoje predstave. »Ali vam je, ljudje, jasno, da ni srečnega cesarstva brez trdnega prestola niti trdnega prestola brez zagotovljenega prestolonaslednika?« je, na primer, vprašal Ibule, nakar je v družini zavladal molk. On pa se je naprej spraševal, kako naj njihova krona dobi naslednika, če je sultan tako gromozanski, sultanka pa takole drobčkana, to pa ga je nato privedlo do vprašanja, kako se tadva sploh lahko poonegavita, vsaj toliko, kolikor od njiju zahtevata prestol in krona, pri čemer se je v družbi že začinjalo tiho hihitanje, saj so mnogi poznali Ibulejeve predstave in so se vnaprej smejali tistemu, kar bo prišlo. Po teh in takšnih vprašanjih je sledilo na videz resno razmišljanje o tem, kako bi se in ali bi se to sploh lahko izvedlo, Ibule je razvijal in preizpraševal različne variante in položaje, potem pa v nekem trenutku vstal, stopil na prazno sredino sobe in začel kazati, se pravi z lastnim telesom izvajati, tisto, kar je popisoval z besedami. Vidno se je preobražal, ljudje so pred seboj videli sultana in njegovo ženo, priklicana z Ibulejevim telesom, gibi, držo,

žarom. Kot da bi se mu z nekakšno čarovnijo posrečilo zmanjšati na velikost Turkan Hatun, potem pa zrasti na Malikšahovo višino in še preko. Pred sabo so videli sultanski par, videli so, kako se trudita, da bi se združila neskladnosti svojih telesnih mer navkljub, videli so, kako se ženskica izgublja pod ogromnim telesom moškega in kako jo on zaman išče pod seboj, kako se ona kobaca izpod njega in zatem vzpenja po njem ter išče nekaj, na kar bi se lahko namestila. Ibule je zmeraj igral sam, zato je moral izmenoma igrati moža in ženo, zdaj enega, zdaj drugega, toda vsi gledalci bi lahko prisegli, da ju vidijo istočasno, kot par, ki si prizadeva za vnaprej izgubljeno stvar. Gostje so umirali od smeha, Ibule pa si je izmišljal vse bolj nore položaje, vse bolj divje se je pačil, se zaganjal v skok ali spuščal nizdol, plezal po nevidnem partnerju, potem pa se spreminjal v tega partnerja ter iskal telo, ki pleza po njem, ter zaman iskal kaj dovolj majhnega, na kar bi lahko namestil to telo, ko ga bo končno našel. Oči so mu sijale, obraz žarel, sončil se je v smehu in navdušenju, ki ju je zbujal, nato pa se povzdigoval v zanos, v katerem je postajal več, veliko več od sebe samega.

Dobronamerni ljudje so ga ob slučajnih srečanjih v mestu večkrat opozarjali, da je to, kar počne, nevarno, on pa jim je odgovarjal, da stopa človek svoji usodi naproti z vsem, kar počne, in z vsem, česar ne naredi, ali pa s kakšno podobno modrostjo. Nekoč je v Basurmedžidovi čajnici na neko takšno svarilo odvrnil, da dobro ve, da se bo vse to slabo končalo, vendar je tudi brez tega vse skupaj dovolj slabo, zato

se s tem slabim koncem ne bo nič poslabšalo. Lahko bi rekli, da je imel prav, od pred kratkim ga ni več na spregled, bodisi zato, ker je kam odšel, ali zato, ker je slabo končal. V razpravah o njegovem izginotju je prevladalo mišljenje Ebu Seida, da tepec ni več zmožen urejenega in nepomembnega življenja navadnega človeka, potem ko je izkusil zanose, kakršne je spoznal on.

Nekje na sredini prestolne dvorane se je Turkan Hatun pridružil neki visok mladenič, ki je spodobno zaostajal za njo korak ali dva, temu pa so se, ko sta se pomikala proti izhodu, pridruževali novi ljudje, tako da se je na koncu zbrala precejšnja skupina tistih, ki so med vezirjevim govorom zapustili gostijo. Modro so izbrali trenutek odhoda – dovolj pozno, da niso pokvarili gostije in da so slišali vse pohvale sultanu, tako da ni bilo razloga jeziti se nanje, toda dovolj zgodaj, da so velikemu vezirju pokvarili veselje in mu še enkrat pokazali tisto, kar bi mu radi povedali.

Poznavalci so v mladeniču, ki je prvi krenil za sultanko Turkan Hatun, prepoznali Tarika Alija, poveljnika dvornega osebja, njenega ljubljence. Tadva sta bila, ob Tadžulu Mulku, ki ga je sultan pred kratkim imenoval za vezirja svojih sinov, najglasnejša predstavnik protibagdadske stranke na seldžuškem dvoru. Onadva sta zahtevala, naj sultan Malikšah Bagdad pripoji svojemu cesarstvu kot eno od svojih številnih mest ter tja preseli svoj dvor in sebe razglasi za kalifa, ali pa ostane v Isfahanu in kalifat prenese sem. To je treba storiti, saj lahko edinole on vzvišenemu kalifskemu nazivu povrne sijaj in pomen.

Tako, kot je z njim zdaj, se kalifat ne more ohraniti in niti ni treba, da se ohrani, saj je lahko samo v zasmeh. Če poleg abasidskega kalifa v Bagdadu v El Kahiri obstaja fatimidski in na Iberskem polotoku omajadski kalif, potem je jasno, kako nesmiseln in celo škodljiv je ta naziv. Če pa je zapovrhu bagdadski kalif, ki ga vezir Nizamul Mulk tako skrbno varuje in ga priznava kot edinega zakonitega, še najšibkejši od trojice kalifov, če je ta zgolj senca na tronu in igračka v rokah svojih najemnikov, potem postaja vse to žaljiv porog, ki ga je treba končati v dobro vere in muslimanov. Kalif bi s svojo osebo in nazivom moral pričevati o enotnosti islama in islamskega sveta, toda o kakšni enotnosti govori trojica kalifov, ki se med seboj prepirajo in zanikajo?! Jasno je, da je treba ponovno vzpostaviti enotnost in ustoličiti enega kalifa, jasno je, da je seldžuški sultan edini, ki to lahko stori, ker lahko edino on premaga fatimidskega in cordobskega kalifa, zato pa je treba čim prej prenehati s spakovanjem okrog bagdadskega kalifa, ki je velikemu vezirju tako pri srcu. Treba je delovati takoj, dokler je sultan še dovolj močen in mlad, da naredi, kar lahko in kar je dolžan, že čez deset let bi utegnilo biti prepozno.

Tega programa ni bilo mogoče pomiriti s politiko velikega vezirja Nizamula Mulka, zato je sovražnost te stranke do njega stalno naraščala, v zadnjem času, odkar je oblastizeljna Turkan Hatun v sultanovo bližino pririnila lepega Tadžula Mulka, pa so jo začeli tudi javno razkazovati. Takšno očitno razkazovanje nestrpnosti do velikega vezirja bi bilo še pred nekaj

meseci nepredstavljivo, danes pa se je, poglejte, dogodilo ob najslovesnejši priložnosti in javno.

Nizamul Mulk je seveda dokončal svoj govor v slavo sultanovi modri politiki, govoril je naprej, kot da se nič ne dogaja, brž ko se je navadil na zvok, ki so ga proizvajale pete z udarci ob pod, samo malo glasneje in počasneje. Vendar ni bilo mogoče, da se ta zvok ne bi slišal, in ni bilo mogoče, da se ne bi videl odhod skupine ljudi. Takoj za vezirjem je veliki Muhamed el Gazali spregovoril o različnih vrstah vladanja, o prednostih in pomanjkljivostih vsakega od teh tipov, o zvezi zaželenega tipa vladanja s podnebjem in ozemljem države. Govoril je mirno in modro, tako da so ga vsi z veseljem in željno poslušali, toda niti njegovo modro predavanje ni moglo pregnati iz ušes udarcev rožnega lesa ob pod in občutka, da je tisti odhod vrgel senco na veliko slavje. Dan, s katerim naj bi se začela nova doba, se je končal s slabim znamenjem, pri tem ni moglo nič spremeniti niti vse znanje velikega modreca.